

SAKSBEHANDLER
Elisabeth Nordling
Geir Strandberg Sørgård

VÅR DATO
10.04.2026

postmottak@ra.no
www.riksantikvaren.no

VÅR REF.
25/05683-3

DERES REF.
25/159167

DERES DATO

Adresseinformasjon fylles inn ved ekspedering. Se mottakerliste nedenfor.

Utåkervika - 54/2, Hamarøy. Riksantikvaren opprettholder avslaget om dispensasjon

Vi viser til klagen deres, datert 14. november 2025, på vegne av tiltakshaver Janus Friis. Klagen gjelder Nordland fylkeskommunes avslag på søknad om dispensasjon for riving av eksisterende bebyggelse og oppføring av nye bygninger på gårds- og bruksnummer 54/2 i Utåkervika i Hamarøy kommune. Tiltaket kommer i konflikt med automatisk fredet bosetningsområde (Kulturminne ID 331158). Fylkeskommunens vedtak er datert 16. oktober 2025.

Klagen ble fremmet innen klagefristen og har vært til forberedende behandling hos fylkeskommunen. Klagen ble oversendt til oss i brev datert 15. desember 2025. Vi har mottatt tilleggsmerknadene deres i brev datert 14. januar 2026, og anser saken for å være tilstrekkelig opplyst, jf. forvaltningsloven § 17.

I klagen anfører dere at det foreligger feil ved saksbehandlingen og det materielle innholdet i vedtaket, herunder uriktige faktiske forutsetninger, feil rettsanvendelse og feil ved skjønnsutøvelsen. Dere ønsker at Riksantikvaren fatter vedtak om omgjøring.

Dere varsler derfor at dere vil vurdere å reise søksmål om erstatning med hjemmel i alminnelige erstatningsrettslige prinsipper, herunder krav om kompensasjon for økonomisk tap som direkte følge av feil i forvaltningsvedtaket dersom vedtaket ikke omgjøres.

Konklusjon

Riksantikvaren har gjennomgått alle sider av saken. Etter en helhetlig vurdering har vi kommet til at fylkeskommunens vedtak opprettholdes. Klagen tas ikke til følge.

Planstatus og annen informasjon om eiendommen

Tiltaket dere har søkt om ligger i sin helhet i område avsatt til LNFR-formål i kommuneplanens arealdel. I tråd med gjeldende praksis ble ikke området kartlagt for kulturminner i forbindelse med utarbeidelsen av planen. I tillegg ligger flere av tiltakene innenfor 100-metersbeltet mot sjø, og omfattes av forbud mot tiltak i plan- og bygningsloven § 1-8. Utåkervika inngår også i registrert vinterbeite for rein og er registrert som en del av et svært viktig friluftsområde. På eiendommen er det registrert et automatisk fredet bosetnings- og aktivitetsområde (ID 331158).

Habilitetsvurdering

Tidligere leder for Kulturarv i Nordland fylkeskommune, Marianne Louise Nielsen, tiltrådte som avdelingsdirektør i kulturminneavdelingen i Riksantikvaren 2. februar 2026. Som avdelingsdirektør har hun blant annet ansvar for juridisk seksjon. Marianne Louise Nielsen har vurdert at hennes tidligere rolle i Nordland fylkeskommune gjør henne inhabil til å treffe avgjørelse i denne saken.

Etter forvaltningsloven § 6 andre og tredje ledd, er en offentlig tjenestemann inhabil til å tilrettelegge grunnlaget for en avgjørelse eller til å treffe avgjørelse i en forvaltningssak dersom det foreligger særegne forhold som er egnet til å svekke tilliten til hans eller hennes upartiskhet. Dersom den overordnede tjenestemann er inhabil, kan heller ikke en direkte underordnet tjenestemann i samme forvaltningsorgan treffe avgjørelse i saken. Juridisk seksjon kan likevel tilrettelegge grunnlaget for avgjørelsen.

Avgjørelsesmyndigheten er lagt til avdelingsdirektør i samfunnsavdelingen, som blant annet har ansvaret for seksjon for arkeologiske kulturminner. Direktørene for samfunnsavdelingen og kulturminneavdelingen er sideordnet hos Riksantikvaren.

Befaring

Vi befarte eiendommen 27. februar 2026. På befaringen deltok Erik Kolman Janouch fra Kolman Boye Architects AB, Tor-Kristian Storvik, Vemund Emil Hoffmann og Trym Sundseth fra Nordland fylkeskommune, og Isa Trøim, Geir Strandberg Sørgård og Elisabeth Nordling fra Riksantikvaren.

Bakgrunn for saken

Nordland fylkeskommune fikk kjennskap til saken gjennom tiltakshavers søknad om dispensasjon fra LNFR-formål i kommuneplanen for utbedring av eiendommens tilkomstvei. Det planlagte tiltaket ville være i direkte konflikt med en kjent automatisk fredet steinalderlokalitet (ID 279012). Fylkeskommunen fikk saken oversendt til uttalelse fra Hamarøy kommune 2. oktober 2024. Fylkeskommunen vurderte at det var potensial for at ytterligere lokaliteter kunne være i konflikt med tiltaket. I

tilbakemelding til kommunen 14. november 2024, varslet fylkeskommunen at det var nødvendig å befare området før de kunne gi en endelig uttalelse.

Hamarøy kommune oversendte ny, utvidet søknad til fylkeskommunen til uttalelse 8. januar 2025. I den nye søknaden var planlagt nedgravd infrastruktur i tilkomstveien forsøkt lagt utenom det kjente kulturminnet, og det var søkt om dispensasjon fra LNFR-formål i kommuneplanen til å rive eksisterende bebyggelse og sette opp nye bygninger på eiendommen. Fylkeskommunen frarådet kommunen fra å gi dispensasjon fra kommuneplanen i brev datert 17. februar 2025. Fylkeskommunen viste til sine tidligere vurderinger om at forholdet til eventuelle hittil ukjente kulturminner måtte avklares før fylkeskommunen kunne gi endelig uttalelse. I brevet opplyste fylkeskommunen at det ikke ville være mulig å overholde fristen på tre måneder i kulturminneloven § 9, fordi befaringen ikke kunne gjennomføres før våren/forsommeren 2025. Fylkeskommunen ba kommunen om å gi en skriftlig tilbakemelding hvis fristutsettelsen ikke ble akseptert, slik at spørsmålet om utsatt frist kunne bli endelig vurdert av Riksantikvaren.

Innledende befaring av tilkomstveien og eiendommen ble gjennomført 13. til 15. mai 2025, og registreringsarbeidet ble fullført i perioden 16. til 19. juni 2025. Inntil adkomstveien ble det påvist en hittil ukjent steinalderlokalitet, (ID 330280). Lokaliteten beregnes til å være omtrent 400 m², og inneholder spor etter redskapsproduksjon, sannsynligvis fra den siste fasen av eldre steinalder.

På eiendommen i Utåkervika ble det påvist omfattende spor fra forhistorisk bosetning, (ID 331158). Selve lokaliteten er avgrenset til å strekke seg over 3500 m². Sporene består av kulturlag, dyrkingslag, stolpehull, grøft og kokegroper. Et større areal med gårdshaugmasser er identifisert øst på lokalitetsflaten. Sentralt på gårdstunet er det gjort funn av minst to, kanskje tre faser med kulturlag, og en ytterligere aktivitetsfase er påvist med stolpehull under et dyrkingslag. Vest på flaten er det konstatert fire faser av dyrkingslag med askeholdig brannlag i bunnen. Her ble det også observert flere kokegroper i tillegg til partier med ardspor i bunnen av eller under kokegropene. I lokalitetens nordre del ble det bekreftet ytterligere dyrkingslag og kokegroper.

I brev datert 1. juli 2025 informerte fylkeskommunen om at tiltaket krevde dispensasjon etter kulturminneloven § 8 første ledd. Tiltakshaver søkte om dispensasjon den 5. august 2025. Saken ble oversendt til Norges arktiske universitetsmuseum for faglig tilrådning i brev datert 11. september 2025.

I brev datert 6. oktober 2025 frarådet universitetsmuseet fylkeskommunen å gi dispensasjon til tiltaket. Museet vurderte kulturminnet som et sjeldent godt bevart kulturmiljø, der sammenhengen mellom landskap og fortidig bosetning fortsatt kan oppleves. Samlet fremstår kulturminnet som et komplekst og utstrakt kulturmiljø med stor tidsdybde, med en antydning om mer eller mindre kontinuerlig jordbruk og

bosetting på stedet. Funn i området antyder at bruken strekker seg tilbake til minst folkevandringstid (år 400-550 e.Kr.), men museet utelukker ikke at jordbruksaktiviteten er enda eldre enn dette. Kokegroper og stolpehull har sannsynlig datering til jernalder, mens kulturlagsakkumulasjoner og etterreformatorsk keramikk viser til bruk gjennom middelalder og inn i nyere tid.

Museet vurderte å tilrå dispensasjon med vilkår om arkeologisk granskning. Gitt kulturminnets kompleksitet og mektighet, vurderte museet imidlertid at større deler av lokaliteten må undersøkes for å forstå funnene i sammenheng, og for å kunne dokumentere hvordan aktivitetene på stedet har variert over tid og i ulike områder. Museet konkluderte med at en full arkeologisk utgravning ville bli svært tidkrevende og kostbar. Videre vurderte museet at en arkeologisk undersøkelse begrenset til områdene som blir direkte berørt av tildekking og graving, ikke vil være tilstrekkelig for å sikre og dokumentere det vitenskapelige kildematerialet til lokaliteten. Etter museets oppfatning har formålet om å tilrettelegge området til fritidsbruk begrenset samfunnsverdi, slik at hensynet til kulturminnet må vektes høyere enn de private interessene i denne saken.

På bakgrunn av frarådingen avslo fylkeskommunen søknaden i vedtak datert 16. oktober 2025. Det er dette vedtaket klagen gjelder.

Innholdet i klagen

Feil ved vedtakets beskrivelse av faktiske forhold, samt den uriktige forutsetningen om at "større deler av kulturminneområdet blir tildekt"

Dere viser til at eiendommen ble grundig befart og vurdert i forbindelse med planleggingen av tiltaket, uten at det ble funnet synlige spor etter automatisk fredete kulturminner. Det ble heller ikke funnet noe relevant i Riksantikvarens databaser før søknaden om rammetillatelse for tiltaket ble sendt inn til kommunen. Det var først da fylkeskommunen undersøkte eiendommen at det ble påvist et større bosetnings- og aktivitetsområde (lokalitet ID 331158). Rådighetsbegrensningen var derfor ikke påregnelig for eier.

Dere mener at fylkeskommunens avslag mangler rettslig forankring i kulturminneloven, fordi betegnelsen "*kulturminneområde*" ikke er et legalt begrep som gir grunnlag for rådighetsbegrensning. Å bruke begrepet som grunnlag for avgrensning av et område basert på topografi og antatt aktivitetsområde, dekkes ikke av kulturminneloven. Dere mener derfor at vedtaket er i strid med legalitetsprinsippet.

Det antatte kulturminneområdet dekker et areal på omtrent 3500 m², som utgjør alle de bebyggelige delene av tunet. Dere viser til at egnethet, topografi og atkomstforhold gjør det svært vanskelig å flytte hovedbygningen til et annet sted. De delene av eiendommen

som ligger utenfor tunet, er vurdert som direkte uegnet og lite formålstjenlige, og kan ikke utvikles på en rimelig hensiktsmessig måte.

Dere anfører at undersøkelser etter kulturminneloven § 9 skal avklare om det finnes kulturminner i et område og fastslå avgrensningen av dem. I vedtaket viser fylkeskommunen til en satt polygon i kartet, som er topografisk fastsatt basert på ortografi, uten direkte sammenheng med de konkrete registreringene som ble gjort under undersøkelsene og forelagt tiltakshaver. Etter deres oppfatning, kan ikke en slik polygon gis samme rettsvirkning som et registrert automatisk fredet kulturminne, med mindre den omfattes av en lovlig fastsatt sikringssone, jf. kulturminneloven §§ 3 og 6. Dere mener at bruk av en utvidet polygon fører til at det kan gis avslag på dispensasjon, til tross for at tiltakets faktiske konflikt med registrerte kulturminner er helt begrenset. Dette innebærer etter deres syn en mer omfattende rådighetsinnskrenkning enn det er rettslig grunnlag for etter loven.

Dere mener at en polygon som går utover den konkrete avgrensningen av kulturminnet, eventuelt må anses som en særskilt sikringssone, jf. Rt-2010-1293 (Onarheim-dommen) avsnitt 36 og HR-2017-2314-U (Hole-dommen), hvor det trekkes klare skiller mellom registrerte kulturminner og antatte aktivitetsområder som eventuelt kan omfattes av en særskilt sikringssone. Det er imidlertid ikke fattet vedtak om særskilt sikringssone etter kulturminneloven § 6 første ledd andre punktum i denne saken, og dere påpeker at det heller ikke er adgang til å etablere en slik sone i forbindelse med behandlingen av en konkret dispensasjonssøknad.

Forutsetningen om at "*større deler av kulturminneområdet blir tildekt*" er etter deres mening heller ikke korrekt, da det bare er en begrenset del av tiltaket som faktisk berører registrerte kulturminner. Dere viser til at hovedbygningen (B1) kun vil tildekke deler av et kokegropfelt som ble påvist ved registreringen. Tiltak på låven (B4) er ikke et nytt inngrep som berører kulturminner i grunnen, men bygger videre på eksisterende tiltak fra nyere tid. Det er derfor misvisende å omtale dette som tildekking. Drenering og istandsetting krever at det kun graves 100 cm ut fra muren, noe som ikke vil være i konflikt med de nylig registrerte kulturminnene. Grøft for avløp kan berøre spor etter gårdshaug, men tiltakshaver har fremhevet i søknaden at fundamentering og terrenginngrep kan tilpasses, for eksempel gjennom bruk av søylefundamenter og overvåket graving, slik at skader på undergrunnen kan minimeres. Rør og annen infrastruktur kan føres etter "no-dig"-løsninger for å redusere påvirkning på kulturminnene.

Feil ved skjønnsutøvelsen

Dere anfører at vurderingen av dispensasjonssøknader skal bygge på et faglig skjønn, begrenset av nasjonal forvaltningspraksis som sikrer likebehandling, samt ulovfestede

regler om myndighetsmisbruk. I tilfeller som dette, hvor et vedtak er særlig inngripende, må det settes høye krav til en forsvarlig vurdering og begrunnelse. Dere mener at fylkeskommunen har lagt for stor vekt på museets uttalelse om at kulturminnet er komplekst og utgraving blir dyrt, sammenholdt med tiltakets lave samfunnsverdi. Etter deres oppfatning er kostnadene ved utgraving et utenforliggende hensyn som ikke kan vektlegges i vurderingen av hvorvidt kulturminneverdiene kan ivaretas gjennom vilkår om arkeologisk granskning. Dere stiller også spørsmålsteget ved om saken hadde stilt seg annerledes dersom tiltaket ikke hadde vært ansett for å være "*mindre, privat*", slik at det var tiltakshaver som hadde vært ansvarlig for å dekke kostnadene.

Fylkeskommunens vektlegging av opplevelsesverdi er heller ikke et hensyn som kan tillegges vekt i denne saken. Dere viser til at kokegroper, dyrkningsflater og stolpehull etter forvaltningspraksis ikke har vært forbundet med sterke opplevelsesverdier som bør bevares på stedet. Opplevelsesverdi er et kriteriesett som anvendes om kulturminnets evne til å formidle kulturminnet visuelt i sitt rette miljø, samt å gjøre det lesbart og tilgjengelig. Dersom opplevelsesverdi skal legges til grunn som et avgjørende kriterium i alle typer saker, vil for eksempel betydningen av utilbørlig skjemming falle bort. Dere kan vanskelig se at de registrerte kulturminnene har vært sterkt forankret i lokalmiljøet, all den tid de ikke var kjent før fylkeskommunens registreringer i 2025.

Når det gjelder samfunnsnyttens, er dere ikke uenige i at den er et relevant moment i vurderingen, men påpeker at det må være den direkte påvirkningen tiltaket har på det konkrete kulturminnet som må legges til grunn i avveiningen. Dersom samfunnsnyttens av ethvert mindre tiltak, som hytter og boliger, alltid skal vurderes som lavere enn bevaring av kokegroper på stedet, vil nesten alle søknader om dispensasjon etter kulturminneloven § 8 første ledd måtte avslås. Forvaltningspraksis viser at det ikke er slik, og at større tiltak som infrastruktur og utvikling av kritisk samfunnsstruktur må behandles etter kulturminneloven § 8 fjerde ledd.

Fylkeskommunens skjønnsutøvelse er etter deres mening svært ensidig, og ivaretar ikke grunnleggende forvaltningsrettslig forsvarlighet. Dere viser til at tiltakshavers interesser også må være et moment som skal vektlegges i vurderingen. Dere påpeker at fylkeskommunen ikke har gjort noen reell avveining av faktiske og praktiske konsekvenser for tiltakshaver i denne saken, hvor eiendommen vil bli uanvendelig for eier dersom dispensasjon ikke blir gitt. Grunnleggende rimelighetsbetraktninger tilsier at de alvorlige konsekvensene for tiltakshaver må tillegges vesentlig vekt, særlig fordi det er mulig med delvis utgraving, og fordi eier hadde begrensede muligheter til å forutse restriksjonene som har vist seg å gjelde for eiendommen.

Ved vurderingen av om dispensasjon skal gis, skal det også legges vekt på om det med rimelighet finnes alternative løsninger som kan ivareta søkerens behov. I tilfeller der

slike alternativer ikke foreligger, må det legges vesentlig vekt på å finne en faglig og rettslig forsvarlig løsning som gjør tiltaket mulig, samtidig som kildeverdier blir ivaretatt gjennom vilkår om arkeologisk granskning.

Etter deres oppfatning, oppfyller ikke skjønnsutøvelsen kravene til forvaltningsrettslig forsvarlighet, forholdsmessighet og faglig skjønn. Dette utgjør en saksbehandlingsfeil som fører til at vedtaket om avslag er ugyldig.

Saksbehandlingsfeil ved oversittelse av frister mot tiltakshavers uttalte ønske – § 9 andre ledd

Dere påpeker at fylkeskommunen ikke fremmet søknad om utsatt svarfrist til Riksantikvaren, selv om Hamarøy kommune i brev datert 16. april 2025 varslet om at de ikke aksepterte fristutsettelsen, jf. uttalelsen "*Vi vurderer derfor å benytte oss av retten til å be Riksantikvaren om vurdering av spørsmålet om forlenget svarfrist slik fylkeskommunen viser til i brevet av 17.02.2025.*" Dere viser til Riksantikvarens veileder om undersøkelsesplikten, hvor det står at tiltakshaver må få skriftlig underretning dersom det ikke er mulig å overholde fristen på tre måneder, og at det må bes om aksept for dette fra tiltakshaver. Videre at saken skal avgjøres av Riksantikvaren dersom tiltakshaver ikke aksepterer.

Undersøkelsene ble gjennomført i juni 2025, og fylkeskommunens uttalelse forelå ikke før 1. juli 2025. Det hadde da gått seks måneder fra planen for tiltaket ble oversendt fra kommunen. Vedtaket om avslag ble fattet mer enn ni måneder etter at fylkeskommunen mottok melding om tiltaket.

Dere trekker frem at oversittelse av fristene i saker om reguleringsplan etter kulturminneloven § 8 fjerde ledd kan føre til at kulturminnene vil anses for å være frigitt dersom fristen ikke overholdes. Tilsvarende må etter deres mening gjelde i saker etter § 8 første ledd, siden hovedhensikten bak fristene er den samme; at tiltakshaver skal kunne ivareta sine interesser på et tidligst mulig tidspunkt. Dere mener det er vanskelig å forstå at kravet i § 8 første ledd om at kulturmiljøforvaltningen *snarest mulig* skal avgjøre om dispensasjon skal gis er oppfylt, når det går mer enn ni måneder fra varsel om tiltaket og avslaget på dispensasjon.

Dere opplyser om at tiltakshaver ønsket å komme i dialog med fylkeskommunen om prosjektet for å ivareta sine interesser på et tidligere tidspunkt. Tiltakshaver har uttrykt vilje til å samarbeide med antikvariske myndigheter for å begrense eventuelle inngrep ved etablering av vann og avløp. Selv om fristoversittelse og manglende fristforlengelse fra Riksantikvaren ikke medfører at dispensasjon er gitt, mener dere at dette er forhold som bør tillegges vesentlig betydning i vurderingen av forholdsmessighet og urimelighet ved skjønnsvurderingen, og noe som krever at det blir gjort en nærmere vurdering av

konsekvensene for tiltakshaver. Dere mener at dette er en saksbehandlingsfeil som har satt prosjektet i en svært uheldig situasjon og ført til økte kostnader.

Usaklig forskjellsbehandling

De kulturminnene som blir direkte berørt, består av kokegroper, som etter arkeologisk og forvaltningsmessig praksis anses som en alminnelig forekommende kulturminnetype. I motsetning til kulturminner som gravhauger eller helleristninger, som har en klar symbolverdi, har kokegroper begrenset identitetsskapende eller landskapsmessig verdi. Kunnskaper om denne typen kulturminner kan etter deres mening fullt ut ivaretas gjennom registreringer eller utgravninger.

Dere mener det er vanskelig å forstå fylkeskommunens begrunnelse om at tiltaket medfører en begrenset direkte konflikt med kulturminnene, samtidig som det ikke er forenlig med å ta vare på dette viktige og verdifulle kildematerialet gjennom et in-situ vern under bygningsmassen. Det er også vanskelig å følge argumentet om at det ikke er tilstrekkelig å granske de kulturminnene som blir tildekket for å sikre det vitenskapelige kildematerialet, samtidig som en mer omfattende granskning blir for kompleks og kostbar.

Etter deres oppfatning fremstår fylkeskommunens vurderinger som inkonsekvente og ikke i samsvar med gjeldende praksis, som viser at det ikke er gitt avslag i noen saker etter § 8 de siste tre årene. Tvert imot har fylkeskommunen innvilget søknader i en rekke saker hvor tiltak kommer i konflikt med tilsvarende lokaliteter. Dere mener derfor at fylkeskommunens avslag innebærer en usaklig forskjellsbehandling.

Varsel om søksmål

Dere anfører at vedtaket innebærer at eiendommen i praksis ikke kan benyttes som fritidseiendom, bebygges eller utvikles på annen måte. Eier blir pålagt unødvendige og urettmessige begrensninger i råderetten over eiendommen, selv om tiltakets faktiske påvirkning på de registrerte kulturminnene er begrenset, og det finnes realistiske alternativer gjennom arkeologisk utgraving. Dersom vedtaket ikke omgjøres i tråd med deres ønsker, vurderer dere å reise spørsmål om erstatning.

Fylkeskommunens vurdering av klagen

Feil ved vedtakets beskrivelse av faktiske forhold, samt den uriktige forutsetningen om at "større deler av kulturminneområdet blir tildekt"

Til anførselen om at hovedbygget (B1) kun er i konflikt med deler av et kokegropfelt og at låven (B4) ikke er i konflikt med påviste arkeologiske kulturminner, uttaler fylkeskommunen at man ved registrering av kulturminner, systematisk leter etter

kulturminner gjennom å åpne mindre sjakter innenfor lokaliteten. Det ligger i metodens natur at det bare er deler av lokaliteten som skal åpnes, slik at uberørte kulturminner blir liggende igjen mellom sjaktene. Fylkeskommunen påpeker at man ut fra et forvaltningsperspektiv anser hele området for å være automatisk fredet, fordi kulturminnene må ses i sammenheng. Fylkeskommunen presiserer også at gjestehuset (Bo2) er planlagt oppført innenfor kulturminneområdet.

De arkeologiske undersøkelsene viser at det er svært sannsynlig at det er arkeologiske strukturer under låven, og at det kun er ringmuren som har medført inngrep i bakken i forbindelse med oppføringen. Det antas derfor at jordgulvflaten inne i bygningen er relativt uforstyrret. Slik fylkeskommunen ser det, vil en utvidelse av låven, etablering av teknisk rom og drenering av muren, være vesentlige inngrep i kulturminnelokaliteten.

Lokaliteten er avgrenset i nord og sør av funntomme sjakter og topografiske forhold, med våtmark og skog i nord og bratt bergutspring i sør. Mot øst er det en naturlig avgrensning hvor landskapet treffer foten av berget, med en mer presis avgrensning på innmarka hvor det påviste dyrkingslaget tar slutt underveis i sjakten. Vestover er lokaliteten naturlig avgrenset av et kupert landskap med mange bergutspring og svært tynt jordsmonn.

Strukturene og utbredelsen av kultur- og dyrkingslag viser til en lang og intensiv periode med jordbruksaktivitet og bosetting i området gjennom jernalderen og helt frem til moderne tid. Kokegropfeltet på vestsiden er tegn på større folkesamlinger over lenger tid, noe som antyder at stedet hadde en større samfunnsmessig betydning.

Fylkeskommunen presiserer at begrepet "*kulturminneområde*", må forstås som hele den sammenhengende lokaliteten, inkludert den lovfestede sikringssonen, som er basert på de arkeologiske undersøkelsene. Fylkeskommunen kan si seg enig i at det var uheldig å skrive "*en større del av kulturminneområdet*", når intensjonen var å beskrive at tiltaket er i konflikt med en vesentlig del av kulturminneområdet.

Feil ved skjønnsutøvelsen – vektlegging av opplevelsesverdi og begrenset samfunnsnytte

Fylkeskommunen avviser påstanden om at kostnadene ved nærmere undersøkelser av kulturminnet har vært det avgjørende skjønnsmomentet i vurderingen. Avslaget bygger på at de komplekse kulturminneverdiene på stedet bør bevares som et helhetlig og sammenhengende kulturmiljø, som vitenskapelig kildemateriale for fremtiden. Til tross for at kulturmiljøet ikke er synlig og dermed iøynefallende, vurderer fylkeskommunen at lokaliteten, sett opp mot skriftlige kilder, kulturminnets kompleksitet, tidsdybde og representativitet i regionen, har stor pedagogisk verdi selv om det ikke var kjent før registreringene ble gjennomført.

Fylkeskommunen understreker at samfunnsnyttene er vurdert opp mot tiltakets påvirkning på kulturminnet, og viser til at kulturminner og -miljøer er ikke-fornybare ressurser og uerstattelige kilder til kunnskap om den historiske utviklingen i et område. Det er viktig å ta vare på denne kildeverdien for fremtiden. I denne saken har fylkeskommunen vurdert den begrensede samfunnsnyttene tiltaket har opp mot de komplekse kulturminneverdiene på stedet, som bør bevares som et helhetlig og sammenhengende kulturmiljø, som vitenskapelig kildemateriale og varig grunnlag for opplevelser for fremtiden.

Deres merknader til fylkeskommunens oversendelse

Avgrensningen av kulturminnelokaliteten basert på topografi og antagelse

Dere stiller spørsmål ved fylkeskommunens grunnlag for etablering av et kulturminneområde som delvis er basert på topografi og "anslag", og hvilken konkret vurdering som ligger til grunn for begrunnelsen. Dere påpeker at dette særlig kommer til uttrykk på kartet, der lokalitetsavgrensningene omfatter hele låven, selv om begge sjaktene VEH 16 og 17 er negative.

I spørsmålet om det foreligger tilstrekkelig hjemmel for å anvende en topografisk satt lokalitet som ikke utelukkende er basert på registreringer, løfter dere frem tolkningene i Rt-2010-1293 (Onarheim) og HR-2017-2314-U (Hole), hvor det trekkes klare skiller mellom registrerte kulturminner etter undersøkelser og antatte aktivitetsområder. Etter deres oppfatning er det sentrale i avgjørelsene at kulturmiljøforvaltningen må fatte et enkeltvedtak om særskilt sikringssone etter kulturminneloven § 6 første ledd dersom aktivitetsområder eller antatte kulturminner med områdekarakter skal kunne omfattes av automatisk fredning med utgangspunkt i den faktiske registreringen. I denne saken mener dere at det er liten tvil om at fylkeskommunen ved å trekke polygonen har foretatt en disposisjon som innebærer en grensefastsettelse utover den rene registreringen, men uten at det er fattet et enkeltvedtak som ivaretar grunnleggende forvaltningsrettslige partsrettigheter. Gitt den topografiske karakteren av avgrensningen har fått, må det i alle tilfelle stilles spørsmål ved om det er riktig å legge til en fem meter sikringssone i tillegg.

Låven og gjestehusets innvirkning på kulturminnet

Når det gjelder låven (B04), mener dere at fylkeskommunen har lagt til grunn uriktig faktum. Det skal ikke bygges et tilbygg mot nord, men en enkel og grunn konstruksjon i form av en trapp for komme inn i bygningen. Dere stiller spørsmål ved begrunnelsen; at "fotavtrykket vil være et vesentlig inngrep i kulturminnelokaliteten". Etter deres oppfatning, vil fotavtrykket være svært lite med tanke på gjenbruk av bygningskroppen og eksisterende mur. Når det gjelder gjestehuset (B02), tar ikke fylkeskommunen opp at det allerede står en sammenrast bygning med grunnmur på samme sted.

Fylkeskommunen viser også til at rigg og anleggsområde ikke er nærmere beskrevet i søknaden, og at dette vil komme i tillegg til øvrige fotavtrykk. Dere mener at det fremstår som en saksbehandlingsfeil at nærmere informasjon om gjennomføringen ikke er innhentet eller etterspurt, slik at saken ble godt nok opplyst.

Generell bemerkning om den nåværende situasjonen

Det ligger i dag seks bygninger inne i kulturminnelokaliteten, og fire bygg i sikringssonen. Det omsøkte tiltaket vil føre med seg at de fleste av byggverkene i området fjernes. Ingen av de nye bygningene vil ligge i den påviste gårdshaugen. Dette har betydning for dispensasjonsvurderingen fordi kulturminneområdet verken er uberørt av tidligere tiltak eller ligger i sitt naturlige miljø. Dette er ifølge dere et sentralt vurderingstema når det førende argumentet for ikke å gi dispensasjon er at de nye tiltakene ikke er forenlige med å bevare kulturminnene under bygningsmassen. Dere poengterer at det foreslåtte tiltaket derimot innebærer en betydelig opprydding, hvor gårdshaugen vil ligge åpent som et tun og oppleves slik. Dette vil etter deres mening øke opplevelsesverdien, som i vedtaket er begrunnelsen for avslag.

Riksantikvarens vurdering

Feil ved vedtakets beskrivelse av faktiske forhold, samt den uriktige forutsetningen om at "større deler av kulturminneområdet blir tildekt"

Formålet med en arkeologisk registrering er å kartlegge vernestatus og utstrekning av et automatisk fredet kulturminne, og ikke å foreta en totalundersøkelse av det. Arkeologiske registreringer skal gi kulturmiljøforvaltningen tilstrekkelig informasjon til å vurdere om, og eventuelt på hvilken måte, et omsøkt tiltak kan gjennomføres. Som fylkeskommunen har gjort rede for i oversendelsen, blir kulturminner registrert gjennom en systematisk søking, ofte ved å åpne mindre sjakter innenfor en antatt lokalitet. Det ligger i metodens natur at det skal ligge igjen urørte kulturminner og strukturer. Sjaktene blir valgt ut og plassert på grunnlag av topografi og funnpotensial. Vurderinger av hvor det skal sjaktes, gjøres underveis i feltarbeidet. Det er vanlig praksis at områder med flere automatisk fredete kulturminner blir registrert som en samlet lokalitet. Lokaliteten som er registrert i Utåkervika er avgrenset til 3500 m² og har mange bevarte spor etter tidligere tiders aktivitet og bosetning. Ved registreringen ble omtrent 270 m² av lokaliteten åpnet med sjakter og understøttet med jordborprøver.

Kulturminne ID 331158 er registrert som et automatisk fredet bosetnings- og aktivitetsområde fra jernalderen. Området viser en helhetlig del av et gårdslandskap fra jernalderen og middelalderen. I mange tilfeller viser registreringer at det finnes flere enkeltminner innenfor et avgrenset område som hører sammen på en eller annen måte. Kulturminneloven § 2 definerer områder hvor kulturminner inngår som en del av en

større helhet eller sammenheng som kulturmiljø. Et eksempel er gravfelt, som er avgrensede områder med flere gravhauger, gravrøyser, flatmarksgraver, bautasteiner og lignende. I slike tilfeller blir ikke de automatisk fredete kulturminnene i området registrert enkeltvis, men som en samlet lokalitet, med en fem meters sikringszone rundt lokalitetens kjente eller synlige ytterkant, jf. kulturminneloven § 6 andre ledd. At fylkeskommunen har benyttet begrepet *kulturminneområde* for å beskrive bosetnings- og aktivitetsområdet i denne saken, innebærer ikke et brudd på legalitetsprinsippet.

Det er satt opp flere moderne bygninger innenfor lokaliteten. Det eksisterende våningshuset med kjeller, er det største inngrepet. Låven med grunnmur utgjør også et større inngrep i lokaliteten. På befaringen ble det observert at denne hadde jordgulv med potensielle eldre kulturlag sentralt i bygningen. Det ble også observert en tuft med låvebru etter eldre låve i den nordre delen av gårdshaugen. Den øvrige bebyggelsen innenfor lokaliteten er ikke fundamentert på en måte som har påvirket grunnen i nevneverdig grad.

Avgrensningen av bosetnings- og aktivitetsområdet i Utåkervika

Innenfor de sjaktene som er åpnet i lokaliteten, er det registrert 29 enkeltminner i kulturminnedatabasen Askeladden: 14 stolpehull, 12 kokegroper, en ikke-funksjonsbestemt nedgraving, en dyrkingsflate og en gårdshaug. En gårdshaug er en forhøyning i terrenget, som har blitt til fordi folk har bodd og arbeidet på samme sted i mange generasjoner. Over tid bygger det seg opp lag på lag med rester etter menneskelige aktiviteter, og disse kulturlagene kan bli så tykke at det dannes en større eller mindre haug. Stolpehullene er rester etter bygninger som gjennom forhistorien har stått i området, mens kokegropene er spor som kobles til forhistorisk matlaging. Rapporten fra den arkeologiske registreringen viser også at dyrking har pågått over et større område innenfor lokaliteten, og at det er kulturlag over et større areal enn selve gårdshaugen. Den tykkeste påviste kulturlagsdybden på lokaliteten fant fylkeskommunen i sjakt 3 (VEH-7) på 118 cm. I sjakt 2 (VEH-6) er det registrert en rekke på 7 kokegroper som enkeltminner i Askeladden, men de tykke dyrkingslagene over (opptil 78 cm) eller ardsporene i undergrunnen er ikke registrert. Den planlagte hovedbygningen er i direkte konflikt med både kokegropene, dyrkingslagene og ardsporene.

Dateringene fra bosetningssporene antyder en lang bosetningshistorikk i Utåkervika. Et av stolpehullene mellom gårdshaugen og låven er datert til år 375-416 e.Kr., en kokegrop vest for gårdshaugen er datert til år 441-562 e.Kr., og en datering fra kulturlagene i gårdshaugen (lag 5 av 9) er datert til 1215-1273. Under denne middelalderdateringen er det ytterligere 54 cm med eldre kulturlag med ardsplor i bunn.

Slik den fremstår i dag, utgjør lokaliteten en samling fysiske spor etter en variert bosetnings- og jordbruksaktivitet i flere faser fra eldre jernalder og frem til moderne tid. Registreringsmaterialet viser at områdene innenfor lokalitetsavgrænsingen til ID 331158, som er brukt til bosetting, dyrking og i noen perioder driftsbygninger, har endret seg noe gjennom fasene. Registreringsmaterialet viser også at arkeologene ikke har klart å tolke alle aspektene ved bruken av området opp gjennom tidene. Ut fra registreringsrapporten kan det spores endringer i bruken av lokaliteten, som fylkeskommunen tolker som et viktig samlingspunkt i eldre jernalder (trolig i folkevandringstid) – en funksjon som ikke er påvist for senere faser. Den registrerte gårdshaugen har ut fra daterings-resultatene begynt å bygge seg opp på 1200-tallet, noe som tyder på en ny endring i bosetningen på dette tidspunktet og hvilket ressursgrunnlag man baserte seg på. Selv om arkeologiske registreringer ofte bare gir et begrenset innblikk i hva en lokalitet utgjør, har registreringene i dette tilfellet avdekket flere faser med ulik aktivitet. Det vitenskapelige potensialet som ligger igjen i de 3200 m², ansees som særdeles høyt for å kunne forstå endring og kontinuitet i bosetning og aktivitet over et langt tidsrom.

Det beror på en misforståelse fra deres side når dere legger til grunn at avgjørelsene i Rt-2010-1293 og HR-2017-2314-U støtter deres syn om at det automatisk fredete bosetnings- og aktivitetsområdet ikke kan avgrænses gjennom en polygon på kartet, basert på topografi og en antagelse om kulturmiljøets utstrekning. Etter deres syn krever en registrering av kulturminner med områdekarakter at det blir fattet vedtak om en særlig avgrænset sikringszone etter kulturminneloven § 6 første ledd andre punktum.

Rt-2010-1293 - Onarheim-dommen

I forbindelse med anleggelse av en midlertidig anleggsvei, henvendte Hordaland fylkeskommune seg til Riksantikvaren med spørsmål om det forelå et automatisk fredet tingsted ved Onarheim kirke. I saker hvor det oppstår tvil om et kulturminne er automatisk fredet, har Riksantikvaren hjemmel i kulturminneloven § 4 sjette ledd til å avgjøre spørsmålet med bindende virkning.

Riksantikvaren svarte bekreftende på henvendelsen i brev datert 25. juni 1993. I brevet ble det vist til et kart fra fylkeskommunen, som anga grensene for det automatisk fredete området. Fylkeskommunen utarbeidet deretter et internt notat av 20. september 1993, hvor fungerende fylkeskonservator viste til at ting- og gildestaden Onarheim er erklært som automatisk fredet kulturminne av Riksantikvaren. I notatet ble det opplyst om at Kulturetaten var anmodet «om å markera grensene for det freda området. Dette er gjort på historisk og topografisk grunnlag, der det er lagt stor vekt på kulturlandskapet som ramme om fornminnet».

Høyesteretts avgjørelse ble basert på en helt konkret vurdering av den aktuelle saken, hvor det interne notatet fikk stor betydning. Høyesterett la avgjørende vekt på at

anmodningen om grensefastsettelse, angivelsen av hvor grensene for verneområdet var satt "[...] langs elvebredden på motsatt side og langs en vei [...]", og den særskilte erklæringen fra Riksantikvaren om at kulturminnet var automatisk fredet, talte for at fylkeskommunen hadde avgrenset sikringssonen i tråd med kulturminneloven § 6 første ledd andre punktum, selv om det ikke forelå et skriftlig vedtak.

HR-2017-2314-U – Hole-dommen

Saken gjaldt påtalemyndighetens anke over Gulating lagmannsretts frifinnende dom i en sak om inngrep i et automatisk fredet bosetnings- og aktivitetsområde med tilhørende sikringssone (LG-2017-99327). Som i Onarheim-dommen, var det sentrale spørsmålet i saken om fylkeskommunen hadde fastsatt en særskilt sikringssone etter kulturminneloven § 6 første ledd andre punktum, eller om sikringssonen i denne saken måtte følge av den ellers gjeldende femmetersregelen i bestemmelsens andre ledd.

I den frifinnende dommen ble Onarheim-dommen lagt til grunn for avgjørelsen.

"Slik lagmannsretten ser det, vart det området som høyrer med til freding fastsett særskilt av Sogn og Fjordane fylkeskommune, Kulturavdelinga, ved deira rapport frå kulturminneregistrering av 30. oktober 2012. Det følgjer då av oppbygginga av kulturminnelova § 6 at det ikkje kan fastsetjast noko sikringssone utover det området som er særskilt fastsett. Etter lagmannsretten sitt syn framgår dette elles av Rt-2010-1293.»

I anken anførte påtalemyndigheten i korte trekk:

"Det kan ikke trekkes noen generell slutning fra Rt-2010-1293 om at fylkeskommunale kart som angir automatisk fredete kulturminner, også er enkeltvedtak om særskilt fastsettelse av sikringssone. Det er ingen holdepunkter i saken for at fylkeskommunens rapport 30. oktober 2012 var et enkeltvedtak om sikringssone. Lagmannsretten har tatt feil av registrering av kulturminnet som sådan og enkeltvedtak om særskilt fastsettelse av sikringssone. Fylkeskommunen har kun fastsatt en avgrensning av kulturminnets lokalitet, ikke noen sikringssone. Saken reiser prinsipielle rettsspørsmål. Hvis lagmannsrettens lovforståelse blir stående, vil dette ramme ca. 150 000 registrerte og automatisk fredete kulturminner."

Høyesteretts ankeutvalg fant det klart at den frifinnende dommen måtte oppheves fordi lagmannsrettens dom bygget på feil lovanvendelse. Et enstemmig ankeutvalg uttalte:

"Selv om det følger av Rt- 2010-1293 at vedtak om sikringssone etter kulturminneloven § 6 første ledd kan foreligge uten et formelt vedtaksdokument, må det som et minimum kreves at det er foretatt disposisjoner som innebærer en grensefastsettelse. En ren registrering av kulturminnet, slik det er gjort i denne saken, kan ikke innebære at det foreligger et vedtak om sikringssone."

Begge sakene gjaldt kulturminner med områdekarakter; et tings- og gildested, og et bosetnings- og aktivitetsområde. I begge sakene var det rettslige utgangspunktet hvorvidt fylkeskommunens registreringer og avgrensning av lokalitetene, innebar at det var fastsatt en særskilt sikringssone rundt disse områdene, jf. kulturminneloven § 6 første ledd andre punktum, eller om det skulle legges til en sikringssone på fem meter etter bestemmelsens andre ledd. Det ble ikke reist spørsmål om hvorvidt fylkeskommunen hadde hjemmel til å registrere kulturminner med områdekarakter i noen av sakene.

I dommen fra 2010, kom Høyesterett til at fylkeskommunens konkrete disposisjoner i saken tilsa at det var fattet vedtak om særskilt sikringssone rundt kulturmiljølokaliteten. Avgjørelsen ble lagt til grunn i Gulating lagmannsretts frifinnende dom i sak om ulovlige inngrep i sikringssonen til et automatisk fredet bosetnings- og aktivitetsområde (LG-2017-99327). Etter anke til Høyesterett, hvor påtalemyndigheten fremmet påstand om at dommen fra 2010 ikke kunne ha prejudikatsvirkning, opphevet Høyesteretts ankeutvalg den frifinnende dommen på grunn av feil rettsanvendelse (HR-2017-2314-U). I den fornyede behandlingen i Gulating lagmannsrett, ble tiltalte dømt i tråd med påtalemyndighetens syn (LG-2018-210). I avgjørelsen uttalte retten seg også om metoden som blir benyttet for å avgrense en automatisk fredet lokalitet.

Lagmannsretten viste til at det ble påvist kokegrop, ildsted, nedgravning og mulige stolpehull med relativt høy funnkonsentrasjon i én søkesjakt ved registreringen. Til sammen ble det gjort funn av seks strukturer som dels ble tidfestet til romertiden (perioden fra år 0 til cirka 450 e.Kr.), dels fra eldre steinalder/mesolitikum (perioden fra år 9500-4000 f.Kr.). Det avmerkede området hadde en forholdsvis høy konsentrasjon av funn, identifisert som sannsynlig gårdsbosetning fra førhistorisk tid. Retten mente at det ikke ble funnet sannsynliggjort at det avmerkede området gikk ut over kulturminnets sannsynlige utstrekning, og uttalte:

"Området som er avmerket som fredet har en forholdsvis høy konsentrasjon av funn, identifisert som sannsynlig gårdsbosetning fra førhistorisk tid. Funnet er ikke synlig fra markoverflaten. Lagmannsretten legger til grunn at det "i slike tilfeller er "vanlig, og for øvrig må anses tilstrekkelig, å basere kulturminnets antatte utstrekning på et faglig skjønn ut fra en topografisk vurdering. [...]. Ved denne type fredning kan det etter lagmannsrettens oppfatning ikke forventes at det gjøres omfattende sjakting for å fastslå kulturminnets eksakte grenser, idet ethvert inngrep vil kunne medføre skader på et i utgangspunktet sårbart kulturminneområde."

I klagen deres blir det ikke reist spørsmål om hvorvidt fylkeskommunen har fattet vedtak om en særskilt sikringssone rundt det registrerte bosetnings- og aktivitetsområdet, men om fylkeskommunen har hjemmel til å registrere kulturminnet som et område. Etter vår vurdering bekrefter avgjørelsene at Nordland fylkeskommunes

registrering av bosetnings- og aktivitetsområdet i Utåkervika er i tråd med vanlig praksis for avgrensning av automatisk fredete kulturminner med områdekarakter.

Feil ved skjønnsutøvelsen

I vurderingen av om dispensasjon skal gis, må kulturmiljøverdiene veies opp mot de private interessene eller samfunnsinteressene i saken. Arten og størrelsen på tiltaket vil ofte være relevante i vurderingen. Det samme gjelder om det finnes alternativer når det gjelder utforming eller plassering. Etter fast og langvarig forvaltningspraksis, blir kulturmiljøverdiene vurdert ut fra kunnskaps- og opplevelsesverdien, historikk, tilstand og bevaringsgrad og hvor godt helheten er bevart. Hvor kulturminnene eller -miljøet ligger, sammenhenger, sjeldenhet og identitets- og symbolverdi er også relevante momenter i vurderingen.

Vi mener at kulturmiljøet i Utåkervika innehar helt unike kulturhistoriske verdier. I vurderingen har vi lagt vekt på at bosetnings- og aktivitetsområdet viser spor etter over 1500 år med bosetningshistorie innenfor et avgrenset område. Lokalitetens store kulturminneverdi ligger ikke i enkeltelementene, som den enkelte kokegrop eller gårdshaug, men i den helhetlige lokaliteten. Den lange tidsdybden og godt bevarte sammenhengene mellom de ulike enkeltminnene i området, gir kulturmiljøet høy kunnskapsverdi. Vi har også lagt vekt på at kulturmiljøet i Utåkervika er spesielt, fordi det representerer det eneste kjente bosetnings- og aktivitetsområdet som viser de mer dagligdagse samfunnsforholdene i jernalder og tidlig middelalder i Hamarøy.

Vi understreker at automatisk fredete kulturminner i kraft av sin alder og informasjonsverdi er de viktigste kildene til vårt lands tidligste historie. Lovgiver har tatt konsekvensene av dette ved å bestemme at alle kulturminner fra før 1537 og samiske kulturminner fra før 1918 er automatisk fredet, jf. kulturminneloven § 4. Kulturmiljø er ikke-fornybare ressurser og kulturmiljømyndighetene er normalt interessert i at de blir liggende urørt for ettertiden. Begrunnelsen for dette er blant annet at metodene brukes for å hente ut ny kunnskap og hvilke problemstillinger som belyses, vil kunne endre seg i takt med utviklingen innen det arkeologiske fagfeltet og forskningssituasjonen på området.

Riksantikvaren forstår eiers ønske om å oppføre et anlegg for fritidsbruk med bebyggelse som er konsentrert rundt tunet på eiendommen. Vi er imidlertid ikke enige i at det er det eneste stedet på eiendommen som er egnet for bebyggelse. Riksantikvaren mener det finnes flere alternative plasseringer i området, med tilsvarende utsikt og nærhet til de andre bygningene, som ikke vil påvirke kulturmiljøverdiene i samme grad. Under befaringen stilte Riksantikvaren spørsmål om det kunne være aktuelt for eier å flytte hovedbygningen, men klager viste ikke vilje til å drøfte eventuelle alternativer. Dette ble begrunnet med at det allerede er lagt ned mye tid og penger i prosessen. Etter

vår vurdering er de private interessene i denne saken ikke tungtveiende momenter som tilsier at dispensasjon skal gis.

Graden av samfunnsnytte er også et viktig moment i vurderingen. Selv om tiltaket kan få visse lokale samfunnsøkonomiske fordeler i en avgrenset periode, gjennom å engasjere lokale entreprenører, håndverkere og andre leverandører, mener Riksantikvaren at dette ikke er et samfunnsmessig hensyn som kan tillegges høyere vekt enn kulturmiljøverdiene i denne saken.

I likhet med fylkeskommunen og universitetsmuseet vurderer vi tiltakets samfunnsnytte som så lav at hensynet til kulturmiljøverdiene og fortsatt vern må vektes høyere. Etter vår oppfatning foreligger det ikke feil ved fylkeskommunens skjønnsutøvelse.

Riksantikvarens kommentar til kommunens saksbehandling

I områder som er avsatt til LNFR i kommuneplanen, er forholdet til kulturminner ikke alltid avklart. Dette er både fordi det er ressurskrevende å undersøke store utmarksområder, og fordi slike områder i utgangspunktet er forbeholdt aktivitet som ikke krever store inngrep. Det er derfor spesielt viktig at kulturmiljøforvaltningen blir kontaktet tidlig i planleggingsprosessen. Selv om det ikke kan tillegges vekt i denne saken, mener vi at det er kritikkverdig at kommunen ikke tok kontakt med Nordland fylkeskommune for en potensialvurdering på et langt tidligere tidspunkt i dispensasjonsprosessen, slik at prosjektet kunne blitt bedre tilpasset det automatisk fredete kulturmiljøet.

Etter kulturminneloven § 8 første ledd, skal den som planlegger et tiltak som kan være i strid med atferdsnormen i § 3, melde fra om dette til kulturmiljømyndighetene tidligst mulig *før* tiltaket planlegges iverksatt. Et av hensynene bak meldeplikten er at kulturmiljømyndighetene skal få kjennskap til tiltaket, slik at kulturminner ikke blir et unødvendig hinder for gjennomføringen. Det vil derfor også være gunstig for tiltakshaver at eventuelle konflikter blir avklart på et tidlig tidspunkt, slik at tiltaket kan tilpasses før det får store praktiske og økonomiske konsekvenser for eieren.

Saksbehandlingsfeil ved oversittelse av frister mot tiltakshavers uttalte ønske – etter § 9 andre ledd

Til anførselen deres om fylkeskommunens saksbehandlingstid påpeker vi at det her må skilles mellom kommunens varsel om dispensasjon fra kommuneplanen, som ble sendt på høring til fylkeskommunen, og fylkeskommunens saksbehandlingstid når det gjelder vedtaket om dispensasjon fra kulturminneloven.

Tidsperioden mellom kommunens oppdaterte varsel om dispensasjon fra kommuneplanen 8. januar 2025, til fylkeskommunens uttalelse i saken forelå 1. juli 2025, var seks måneder. Kommunen ble i brev datert 17. februar 2025 varslet om at fylkeskommunen ikke ville klare å overholde fristen for uttale på tre måneder, jf. kulturminneloven § 9.

I brevet ba fylkeskommunen om en skriftlig tilbakemelding dersom kommunen ikke aksepterte forlengelsen av fristen, slik at utsettelsen kunne vurderes av Riksantikvaren. Vi mener at kommunens tilbakemelding om at de "*vurderer*" å benytte seg av denne retten ikke kan tolkes som manglende aksept. Vi kan derfor ikke se at fylkeskommunens vedtak lider av saksbehandlingsfeil tilknyttet oversittelse av tremånedersfristen i kulturminneloven § 9 andre ledd.

Søknaden deres om dispensasjon etter kulturminneloven er datert 5. august 2025, og fylkeskommunens avgjørelse er datert 16. oktober 2025. Riksantikvaren er ikke enig i at en saksbehandlingstid på under tre måneder er i strid med at fylkeskommunen "*snarest mulig*" skal ta stilling til en søknad etter kulturminneloven § 8 første ledd.

Usaklig forskjellsbehandling

Alle automatisk fredete kulturminner og -miljøer er unike. Ved søknader om dispensasjon fra fredningen må kulturmiljømyndigheten derfor gjøre en konkret vurdering i hvert enkelt tilfelle. I vurderingen skal både de private og de samfunnsmessige hensynene vektas opp mot de kulturhistoriske og vitenskapelige verdiene. Tiltakets art, størrelse og grad av inngrep vil ofte være relevante forhold i vurderingen. Forvaltningspraksis viser at det i mange tilfeller også blir lagt vekt på eventuelle tidligere inngrep eller skade.

Selv om sakene dere viser til under punktet "*usaklig forskjellsbehandling*" innebærer tildekking av- eller inngrep i gårdshauger, er vi av den oppfatning at de ikke er direkte sammenlignbare med deres sak. To av dem gjaldt reguleringsplan, hvor formålet i den ene var å etablere et opplevelsessenter for hval, mens det andre gjaldt utvidelse av et allerede eksisterende oppdrettsanlegg på land. I sistnevnte sak var kulturminnet allerede delvis tildekket av torv, og innebygget i industrilandskapet. I begge sakene ble samfunnsnyttene av tiltakene vurdert som meget høy. Andre alternativ var vurdert, men konsekvensutredningene som var gjennomført i tråd med plan- og bygningsloven viste at det ikke fantes reelle alternative løsninger. Samfunnsnyttene var også avgjørende i saken om graving for strømkabel, hvor viktigheten av å sikre en forsvarlig strømforsyning til beboerne på stedet var avgjørende i den helhetlige vurderingen.

I saken som gjelder tildekking, var formålet å etablere et fysisk hinder for å sikre kulturminnet mot slitasje på grunn av parkering og uønsket ferdsel over kulturminnet. Dispensasjon ble innvilget fordi tiltaket hadde som formål å beskytte kulturminnet.

I sakene om håndtering av overvann, utbedring av mur og oppføring av vindfang på eksisterende bygning, som blir benyttet som folkehøyskole, og saken om bygging av garasje og bolighus, vurderte fylkeskommunen at det var lite trolig at tiltakene ville komme i berøring med automatisk fredete strukturer.

Varsel om søksmål

Som hovedregel utløser offentlige rådighetsbegrensninger i utgangspunktet ikke en rett til erstatning, mens direkte ekspropriasjon utløser et krav på full erstatning. Det kommer frem av forarbeidene til kulturminneloven at fredning ikke er ment å utløse erstatningsplikt. Helt siden fornminneloven fra 1905 har det vært en forutsetning at en automatisk fredning er noe en eier må akseptere, og at legalfredning ikke gir krav på erstatning. Dette har Høyesterett også uttrykkelig slått fast i Rt. 1963 s. 146. Saken gjaldt et større gravfelt på Kvamsøy på Sunnmøre. Høyesterett opphevet her et overskjønn som tilkjente erstatning for at grunneier ikke kunne benytte det fredete området til bygging eller dyrking. Førstvoterende dommer viste til at hverken fornminneloven av 1951 (i likhet med loven av 1905) eller Grunnloven § 105 direkte hjemler erstatning for rådighetsbegrensninger som følge av fredning. Dette ble begrunnet med at:

"hensikten med fredningen har vært å bevare for nåtid og fremtid de historiske, nasjonale verdier fornminnene er. Det er ikke her spørsmål om å overføre økonomiske verdier fra den enkelte til samfunnet, til de som lever nå eller til kommende slekter. Jeg kan ikke se at det virker urimelig eller ubillig at den som nå eier vedkommende eiendom må finne seg i uten erstatning å respektere fornminnene, slik de var da han selv overtok eiendommen."

Eventuell erstatning for fredning skal fastsettes i samsvar med *"alminnelige rettsgrunnsetninger"* slik disse retningslinjene har utviklet seg på basis av prinsippet i Grunnloven § 105 og EMK P1-1.

Etter EMK P1-1 har enhver rett til å nyte sin eiendom i fred, og ingen kan fratras eiendom uten at det skjer i allmennhetens interesse og i samsvar med lov. Både Høyesterett og EMD bygger på tre regler ved tolkning av denne bestemmelsen.

1. Prinsippregelen – retten til fredelig eiendomsnyttelse
2. Avståelsesregelen (ekspropriasjon) – formell eller de facto ekspropriasjon, hvor retten til erstatning er en forutsetning

3. Kontrollregelen – regulering av bruken av eiendom, der erstatning ikke er et krav, men et moment i forholdsmessighetsvurderingen.

Disse reglene avgjør om en inngrepssituasjon gir grunnlag for erstatning. Automatisk fredning er et forhold som faller under kontrollregelen. Det er bare i unntakstilfelle – hvor en grunneier eller rettighetshaver lider et vesentlig økonomisk tap og andre forhold ikke taler mot at det ytes erstatning – at automatisk fredning kan utløse krav på erstatning. Vesentlighetsvurderingen må bygge på om tapet er vesentlig i forhold til eiendommens totale ressurser og om det gjelder restriksjoner på igangværende bruk eller ønske om bruksendring, jf. Rt-1980-94. Dersom fredningen medfører restriksjoner i fremtidige bruksendringer gir det som regel ikke rett til erstatning, jf. Ot.prp.nr.50 (1998-1999) kapittel 6-2. Vi viser også til Selvaagdommen (LB-2008-39376), som inneholder en gjennomgang av Høyesterettspraksis ved rådighetsbegrensninger.

Konklusjon

Riksantikvaren har prøvd alle sider av saken, jf. forvaltningsloven § 34. Etter en helhetsvurdering har vi kommet til at det ikke foreligger rettsanvendelsesfeil eller andre forhold som gir grunnlag for å endre Nordland fylkeskommunes avslag på søknad om dispensasjon. Vi kan heller ikke se at det foreligger saksbehandlingsfeil som kan ha hatt innvirkning på vedtaket, jf. forvaltningsloven § 41.

Fylkeskommunens vedtak om avslag på søknad om dispensasjon opprettholdes. Klagen tas ikke til følge.

Avgjørelsen er endelig og kan ikke klages på, jf. forvaltningsloven § 28.

Hilsen

Linda Veiby
avdelingsdirektør samfunnsavdelingen

Isa Trøim
seksjonsleder arkeologisk seksjon

Brevet er elektronisk godkjent uten underskrift

Mottakere:
Advokatfirmaet Skagastøl DA, Susanne Schneider

Kopi til:
Nordland fylkeskommune